

Att förstå fattigdom – kursen i global hälsa för KI-studenter

Karin Båge, Helena Nordenstedt och Anna Mia Ekström

Karin Båge, utbildningshandläggare, Global Hälsa (IHCAR), Institutionen för folkhälsovetenskap, Karolinska Institutet. E-post: karin.bage@ki.se
Helena Nordenstedt, forskarassistent, Global Hälsa (IHCAR), Institutionen för folkhälsovetenskap, Karolinska Institutet. E-post: helena.nordenstedt@ki.se
Anna Mia Ekström, professor/överläkare, Global Hälsa (IHCAR), Institutionen för folkhälsovetenskap, Karolinska Institutet. E-post: anna.mia.ekstrom@ki.se

Hur får man folk att förstå och engagera sig i de enorma skillnaderna som existerar mellan länders inkomst och människors hälsa? Inkomsten i Sverige är 100 gånger högre per person än i världens fattigaste länder och professor Hans Rosling lyckades med den svåra konsten att förmedla den oerhörda betydelsen av dessa två nollor för att kunna leva ett friskt liv och få behandling när man blir sjuk. Hans Rosling var internationell folkbildare i global hälsa. Utrustad med färggranna statistikbubblor om världens utveckling och sin överdrivet långa analoga pekpinne tog han världen med storm. När han gick bort sörjde en hel värld en fantastisk lärare, men det hela började 1996 på Karolinska Institutet med en valbar kurs för läkarstudenter i global hälsa. Det som kännetecknade Roslings pedagogik – att koppla den aggregerade sanningen om världens utveckling i siffror och till den enskilda individens livsöde – kännetecknade också hans kurs där några veckors teori i Sverige kombinerades med en studieresa till ett låg- eller lägre medelinkomstland för att uppleva den verklighet de läst om och träffa de människor som lever där. Kursen i global hälsa lever kvar på KI men har utvecklats över tid. Sedan en tid tillbaka går den två gånger per år och tar emot studenter från 10 olika utbildningsprogram. Under de tre första veckorna läser studenterna teori tillsammans på Karolinska Institutet i Stockholm för att sedan tillbringa två veckor i mindre grupper antingen i Tanzania, Uganda, Laos eller Vietnam. Målet är att de med egna ögon ska få uppleva och därmed fördjupa sin förståelse för vad som påverkar hälsa och sjukdom i länder med små resurser. Det är på denna resa studenterna får tillbringa en natt hos en vanlig familj på landsbygden, vara med att hämta vatten, laga mat och gå ut på åkern – något som Hans berättat om i sina föreläsningar världen över liksom i sina populära sommar- och vinterprogram på Sveriges Radio. Kombinationen av att lära sig om global hälsa i teorin och den personliga erfarenheten av en annorlunda verklighet är viktig för att kunna lämna gamla föreställningar om världen bakom sig, och ta till sig en mer evidensbaserad, aktuell världsbild. Detta var ju också Hans Roslings viktigaste budskap – att fler av oss skulle förstå världen utifrån fakta och inte snedvridna föreställningar i hopp om att vi då kan ta bättre beslut och se möjligheterna snarare än begränsningarna. När andra kallade honom för optimist brukade han själv säga: *"Nej, jag är en possibilist!"*.

How do you make people understand and involve themselves in the vast economic differences that exist between countries and people's health? Income in Sweden is 100 times higher per person than in the world's poorest countries and Professor Hans Rosling succeeded in the difficult task of explaining the enormous importance that these two zeros have on the possibility of living a healthy life and getting treated when sick. Hans Rosling was an international public educator in global health. Equipped with colourful bubbles representing statistics about world development and his exaggeratedly long analogue pointer, he took the world by storm. When he passed away, a whole world mourned this incredible teacher. However, it all began in 1996 at Karolinska Institutet with an elective course for medical students in global health. Professor Rosling's world famous pedagogy was characterized by combining the aggregated truth about the world's development through statistics with personal accounts of how this development affected different people's lives – something that also characterized his course where a few weeks of theory in Sweden was combined with a study trip to a low or lower-middle income country where students could experience this reality and meet and talk to the people who lived there. The course in global health remains at KI but has evolved over time. Since a while back, it runs twice a year and accepts students from 10 different study programmes. During the first three weeks, students study theory at Karolinska Institutet in Stockholm, in smaller groups they then spend two weeks in either Tanzania, Uganda, Laos or Vietnam. The goal is for them to experience and deepen their understanding of the factors that affect health and disease in countries with few resources. It is on this trip that the students spend one night with a family in the countryside, where they help fetching water, cooking and visiting small-scale farmland – something that Hans often talked about in his lectures around the world as well as in his popular summer and winter programs on Swedish public radio. The combination of learning about global health in theory with the personal experience of a different reality is important to be able to leave old beliefs about the world behind and to acquire a more evidence-based and updated worldview. This was Hans Rosling's most important message - that more of us would understand the world based on facts, hoping that this would lead us to take better decisions and see opportunities rather than limitations. When others called him optimist, he used to say, *"No, I'm a possibilist!"*.

När Hans Rosling gick upp på scen, med sin långa pekpinne i högsta hugg, beredd på att provocera och överraska, började han ofta med att testa publikens kunskaper om global utveckling och global hälsa. Publiken fick sedan se sina svar – inte bara i relation till facit, men även till vad en tänkt "schimpans" som bara för-

litade sig på vad slumpen hade svarat. Hans älskade också att visa att professorerna på Karolinska Institutet (KI) inte var bättre än schimpanserna, och att studenterna som valt kursen global hälsa var sämre än en schimpans ("do-good-ers" som Hans kallade de som ville rädda världen från elände och därmed utgick från att världen var

eländigare än den är). Suset i publiken kunde höras på långt avstånd när det gick upp för dem (oavsett om de satt i Qatar, Berlin, USA, eller i lärosalen Berzelius på KI) hur grovt fel de ofta hade i elementära fakta om jordens befolkning eller fattigdom. Effekten var nästan lika stor genom TV-rutan eller datorskärmen för de som tittade hemma. Hans gick genom rutan. Hans gick hem. Några gissningar, några klick och effekten var total. Okunskap blev kunskap, och folk hade fått sin världsbild uppdaterad.

En av de första gångerna Hans presenterade en tidig version av testet inför större publik var på ett Ted Talk år 2006¹. Hans berättade då att han innan han bestämde sig för att starta en kurs i global hälsa för KI-studenter först ville se om läkarstudenterna där – de med allra högsta betyg – verkligen behövde en kurs i detta ämne. Han hade därför testat dem avseende barnadödlighet i olika länder och upptäckte att de genomgående trodde att alla länder utanför Europa hade mycket sämre hälsa än de länder som låg nära Sverige. Det var då, 1996, som han bestämde sig för att en kurs i global hälsa verkligen behövdes. I sina berömda föreläsningar om världens utveckling, återkom Hans ofta till schimpanstestet och till diskussionerna han hade haft med dessa tidiga KI-studenter.

Hur är det då med denna kurs i global hälsa idag, drygt 20 år senare? Mycket är sig likt! Kursen ges fortfarande på grundutbildningsnivå och den är fortfarande inte obligatorisk

utan valbar. Den först halvan innehåller det teoretiska förberedande blocket som ges i Sverige och den andra halvan ges av våra partneruniversitet i Afrika och Asien. Nu för tiden är kursen interprofessionell, vilket innebär att inte bara studenter som läser till läkare, utan också bl.a. till sjuksköterska, barnmorska, tandläkare, biomedicinsk analytiker, sjukgymnast, logoped och psykolog, antas till kursen. Gemensamt för dem alla är att de vill ut i världen och göra skillnad genom att få ett globalt perspektiv på hälsa och på sitt framtida yrke. Vi träffar ofta också studenter som är nyfikna på det arbete som Läkare Utan Gränser eller andra internationella organisationer gör, och som vill prova att resa till ett låg- eller lägre medelinkomstland för att känna efter om de kan tänka sig att arbeta i dessa sammanhang i framtiden.

Sedan kursen i global hälsa på KI startades av Hans Rosling och kollegor år 1996 har den gått varje termin (d.v.s. två gånger per år) och har nu 80-90 studenter varje gång. Den är en av KI:s mest populära valbara kurser och får högsta betyg i studenternas utvärderingar. Den interprofessionella gruppen med studenter från upp till 10 olika utbildningsprogram läser tillsammans i fem veckor (7,5 poäng). Först läser hela gruppen teori tillsammans under tre veckor på KI i Sverige, och sedan reser de ut i mindre grupper om drygt 20 studenter i två veckor till ett låg- eller lägre medelinkomstland i Afrika och Asien. Vår ambition som kursledning är att studenterna så

¹TED är en mediaorganisation som producerar och distribuerar videopresentationer på nätet under slogan "ideas worth spreading". <https://www.ted.com/talks>

långt som möjligt ska arbeta i tvärprofessionella grupper.

Under den första halvan av kursen förbereder sig studenterna inför sin utlandsvistelse genom en mängd föreläsningar och interaktiva seminarier på olika teman under ämnet global hälsa. Föreläsarna kommer från olika discipliner som speglar studenternas tvärvetenskapliga bakgrund. Nationalekonomi och Sveriges biståndspolitik blandas med sexuell och reproduktiv hälsa och information om den växande andelen icke-smittsamma sjukdomar bland mycket annat. I en av de mest populära föreläsningarna får studenterna reflektera över hur synen på hälsa skiljer sig åt mellan olika kulturer men att hälsans grundpelare som tillgången till rent vatten och sanitet, vaccinationer, preventivmedel och skolgång framförallt påverkas av ländernas ekonomi och att dessa behov liknar varandra över hela världen. Vi informerar om vad ett hälsosystem är, något som många studenter, även de som är i slutet av sin utbildning, saknar kunskap om. Vi vill att studenterna ska inse att de som vårdpersonal verkar inom ett komplext system där alla de olika delarna såsom till exempel policy-implementering, finansiering, infrastruktur, läkemedelsdistribution, patientinformationssystem och tillgången till olika nivåer av vårdinstanser samverkar för att vården verkligen ska levereras till patienten. Hans Roslings egen föreläsning om global utveckling, befolkningstrender och fattigdomsminskning var inte så förvånande den mest populära på schemat! Långt efter att han lämnat över

kurskoordinationen till oss, prioriterade han alltid just den föreläsningen och studenterna på globalhälsokursen, trots sitt hektiska schema vilket ofta innebär att han besökte 2-3 olika länder på en vecka. När ebolaepidemin härjade som värst i Västafrika 2014, åkte Hans Rosling till Liberia för att bistå det lokala hälsoministeriet i arbetet med att stoppa epidemin. Trots det deltog han ändå i kursen genom att ringa in via Skype till KI och föreläste för studenterna på distans, mitt i natten lokal tid. Det fanns ingen risk att han skulle missa detta tillfälle att visa vad global hälsa verkligen handlar om. En av hans sista föreläsningar var just för global hälso-studenterna höstterminen 2015.

Sedan några år tillbaka åker studenterna till antingen Laos, Tanzania, Uganda eller Vietnam. Under de tre första veckorna på kursen studeras landet de ska åka till noggrant. Väl på plats besöker sjukhus, kliniker, skolor, byar, barnhem och enskilda organisationer som arbetar med till exempel med hiv. En vecka tillbringas på landsbygden och den andra veckan i huvudstaden, just för att få en insikt i hur hälsans bestämningsfaktorer och hälso- och sjukvårdens kvalitet varierar beroende på var folk bor. Tidigare har kursen även tagit studenterna till Iran, Kuba och Indien och det var just som medföljande lärare till Indien som en av oss fick sitt först uppdrag på KIs enhet för global hälsa (IHCAR) som nyutexaminerad doktor med Hans som ny chef. Efter förhör på schimpanstestet om barnadödlighet var det dags för löneförhandling och Hans undrade då över

vilken drivkraften var bakom globalhälsointresset. *"Är du mest kommunist eller är du frikyrklig? Inga andra vill jobba med global hälsa, för här tjänar man inga pengar, det ska du veta!"*

Resan till Indien som medföljande lärare på globalhälsokursen blev så början på ett fantastiskt givande samarbete som varade nästan två decennier.

Den andra kurshalvan ger tillfälle till en upplevelsebaserad förståelse för förutsättningarna för hälsa liksom för hälso- och sjukvård i låg- och lägre medelinkomstländer. Vitselsen i ett fattigare land ger också studenterna en chans att förstå de olika yrkeskategoriernas arbetsvillkor i hälso-system med annan uppbyggnad och annan resurstillgång än vad som finns i Sverige. Mötet med vårdpersonal och hälsoarbetare i stad och på landsbygden brukar lämna spår hos studenterna då det ger nya perspektiv kring arbetet med hälso- och sjukvård i svaga hälsosystem med stor sjukdomsborða.

"Jag tycker att hela arrangemanget med kursen, att hälften sker i Sverige och den andra hälften sker på plats i ett lägin-komstland är kursens största styrka. Utlandsdelen hade inte varit så givande om vi inte hade lärt oss grunden och allt det vi lärde oss i Sverige innan vi reste iväg."

"Denna kurs har lärt mig vikten av kreativitet och att arbeta med de resurser man har."
(studentcitat ur kursutvärderingen)

Ofta är det dock det besök som stu-

denter gör hemma hos en familj som lämnar djupast intryck. En av de uppgifter som studenterna har under veckan på landsbygden, är att besöka en familj och undersöka varför familjemedlemmarnas hälsa ser ut som den gör. Hur lever de? Hur bor de och hur lagar de sin mat? Har de en toalett och rent dricksvatten? Hur tjänar de sin inkomst och hur mycket av den kan lägga på mediciner och sjukhusbesök om de skulle bli sjuka? Vem går de till först för att få vård? I Vietnam och Uganda får studenterna till och med tillbringa en natt hos familjen de besöker, där de hjälper till att förbereda och laga maten, sover över och bistår i andra sysslor. En student skriver i utvärderingen:

"Jag lärde mig så mycket! Om global hälsa, men också om livet och mig själv. Det var helt otroligt att besöka en familj i Uganda."

Hans Rosling brann för att studenterna verkligen skulle förstå fattigdom och vad det innebär att leva som fattig. Han var övertygad om att det enda sättet att förstå detta var att tillbringa tid hos fattiga familjer, hämta vatten, följa med till åkerlappen, hjälpa till att förbereda måltid, och med egna ögon se hur många av dygnets timmar som går åt för att få mat på bordet och ge barnen rena kläder, när man varken har kylskåp eller tvättmaskin.

"Ökad ödmjukhet inför alla människor. Att förstå de stora skillnaderna i världen och att vilja anstränga sig för att förbättra hälsa och fattigdom ..."
(studentcitat ur kursutvärderingen)

Foto: Aida Ajengu

Utöver besöket hemma hos en familj, påpekar studenterna också att de uppskattar möjligheten att få lära känna och arbeta med studenter från de lokala universitet som driver kursen på plats i värdländerna. På senare tid har studenter från våra partneruniversitet också ibland tagit del av undervisningen på plats, så att svenska studenter till exempel läser tillsammans vietnamesiska eller ugandiska studenter.

”Att vi studerade med vietnamesiska studenter var en av de bästa sakerna [med kursen] eftersom vi fick nya vänner samtidigt som vi alltid kunde fråga dem om

systemet och kulturen.”
(studentcitat ur kursutvärderingen)

Styrkan i kursen ligger i sammankopplingen av det breda perspektivet på hälsa och samhälle med en resa till ett låg- eller lägre medelinkomstland för att fördjupa förståelsen för hur hälsa och samhälle interagerar i en miljö som är väldigt annorlunda jämfört med den svenska. Blandningen av att både lära sig att förstå global hälsa i teorin och den personliga erfarenheten av en annorlunda verklighet är viktig för att kunna lämna gamla föreställningar om världen bakom sig, och ta till sig en evidensbaserad, aktuell världsbild.

Detta var ju Hans Roslings budskap – att förstå världen utifrån fakta och inte snedvridna föreställningar.

“... hur vi måste vara kritiska till våra källor när det gäller global hälsa, och se till fakta och istället för det vi matas med via media och sambället. Jag lärde mig också mycket om perspektiv, om hur vi skulle kunna använda resurser på ett effektivt sätt, med Uganda som exempel. Att se ett annat lands hälso- och sjukvårdssystem på plats var en unik upplevelse och något jag kommer att ta med mig i mitt framtida yrke, men också i mitt liv.”

(studentcitat ur kursutvärderingen)

Det som Hans Rosling insåg var hur svårt det är att ta till sig och verkligen förstå de enorma skillnaderna mellan länders inkomst och vad detta har för betydelse för människors vardag. Vad betyder det egentligen att bo i ett låginkomstland? Resursnivån är inte hälften så liten eller ens en femtedel av den i Sverige. Skillnaden mellan det fattigaste landet och Sverige är cirka 100 gånger. Hans brukade fråga studenterna: *”Tänk dig att ditt studiemedel var 100 gånger mindre än vad det är idag – hur skulle det påverka dig?”* Att förstå betydelsen av två nollors skillnad är svårt om man inte får en chans att personligen uppleva konsekvenserna av detta; genom att bo, besöka, samtala och prata med kollegor, studenter, lärare, familjer och patienter som lever med det dagligen. Hans Roslings stora styrka var att synliggöra den personliga och vardagliga berättelsen som låg bakom statistiken. Vad betyder det att mödradödligheten är 530 per

100 000 födselar i Tanzania? Hur ser den verkligheten ut och vad kan man faktiskt åstadkomma i en ekonomi där människor lever på 2 dollar om dagen? Hans ville med denna kurs även ge studenterna en bild av livet bakom statistiken.

Många studenter som har gått kursen har valt att studera vidare, arbeta och forska inom global hälsa. Flera föreläser nu på kursen eller deltar som medföljande lärare. En av studenterna som själv gått kursen, föreläser nu regelbundet på kursen och tog den även till Iran där den gavs under fem år. En annan har nu utvecklat sin egen fortsättningskurs Global pediatrik på KI med utlandsvistelse i Vietnam.

Hans Rosling fattas oss, men hans anda genomsyrar hela kursen i det studenterna lär sig och framförallt på det sätt de lär sig. Vi som arbetar med kursen idag, försöker också hålla kvar vid det som var viktigt för honom, såsom kontakten med partneruniversitetet som ansvarar för undervisningen på plats, men förstås också entusiasmen och passionen för ämnet. Global hälsa kan inte enbart förmedlas genom fakta och statistik, men måste också ge utrymme för det personliga; anekdoterna, reflektionerna och perspektiv på frågorna som tas upp, oavsett om det är barnhälsa, nutrition, befolkningstillväxt eller mödravårdshälsa.

”Den största styrkan var föreläsarna; de var så hängivna till sina ämnen, till global hälsa. Efter varje föreläsning kände jag mig inspirerad ...”

(studentcitat ur kursutvärderingen)

Kursen utvecklas hela tiden. En av de sista saker som Hans Rosling lyckades åstadkomma innan han blev sjuk var att göra en ny komprimerad variant av kursen i ett online-format. Sedan 2016 ligger kursen ”An Introduction to Global Health” en så kallad MOOC (massive open online course) ute på plattformen Edx och finns gratis tillgänglig för alla² men den har också getts i ett organiserat format med över 20 000 anmälda deltagare från 190 olika länder. Tack vare den digitala tekniken kan alla som inte har fått chansen att gå Hans kurs, ändå se honom föreläsa om dessa ämnen på film, få vara hans studenter och ta till sig hans lärdomar genom att höra honom tala om de ämnen som låg honom närmast hjärtat. Personen Hans Rosling har gått ur tiden, men hans gärning och budskap, hans fakta och presentationer finns kvar och de är gratis tillgängliga för alla oss som ser Hans Rosling som sin lärare och stora inspirationskälla. Vi hoppas att KI kommer att fortsätta finansiera Hans Roslings kurs i global hälsa så att fler studenter kan lära sig mer om global hälsa. Hela världens hållbarhetsmål bygger på att fler lär sig mer och agerar utifrån ett evidensbaserat globalt perspektiv. Vi tror och hoppas också att studenterna ska fortsätta uppskatta kursen, att lära sig av den och att låta sig påverkas och växa som människor. Det som Hans startade för över två decennier sedan lever kvar.

”Den här kursen har förändrat sätt jag ser på världen och har gett mig verktyg

för att förstå och att bryta ner och förändra problem. Enligt min åsikt borde den här kursen vara obligatorisk för alla, och inte enbart en valbar kurs”.
(*citrat ur kursutvärderingen*)

När andra kallade Hans Rosling för optimist, skakade han på huvudet och sade bestämt *”nej, jag är possibilist”*.

²<https://www.edx.org/course/introduction-global-health-kix-kiglobalhx>